

СУЧАСНІ ДОСЛІЖЕННЯ ЗВУКОВОЇ БУДОВИ МОВИ

УДК 811.111+81'342

СПЕЦИФІКА ПОРОДЖЕННЯ ФОНЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ

Валігура О. Р.

Київський національний лінгвістичний університет

olha.valihura@gmail.com

У статті описано вплив когнітивних механізмів свідомості мовця на специфіку взаємодії компонентів фонетичної системи в інтерферованому мовленні. Виокремлено основні ознаки породжуваної українцями інтерферованої фонетичної системи англійського мовлення на сегментному й надсегментному рівнях шляхом зіставного аналізу англійського вимовного еталону та інтерферованого мовлення українських білінгвів.

Ключові слова: *компоненти фонетичної системи, когнітивні механізми, англійське мовлення українців, фонетична інтерференція.*

В статье описывается влияние когнитивных механизмов сознания говорящего на специфику взаимодействия компонентов фонетической системы в интерферированной речи. Установлены основные признаки порождаемой украинскими билингвами интерферированной фонетической системы английской речи путем сопоставительного анализа английского эталонного произношения и интерферированной речи носителей украинского языка.

Ключевые слова: *компоненты фонетической системы, когнитивные механизмы, английская речь украинцев, фонетическая интерференция.*

The article outlines the influence of the speaker's cognitive mechanisms on the interaction between the phonetic system components in the interfered speech. The research establishes principal features of the interfered phonetic system of English speech generated by Ukrainians on both segmental and suprasegmental levels via the comparative analysis of the English pronunciation standard and the Ukrainian bilinguals' interfered speech.

Keywords: *phonetic system components, cognitive mechanisms, Ukrainians' English speech, phonetic interference.*

В умовах розширення світового інформаційного простору зростає кількість міжкультурних і міжмовних контактів, що супроводжуються явищем мовної інтерференції на фонетичному, лексичному, граматичному рівнях. Ці інтерференції, що постають актуальним предметом лінгвістичних досліджень, у першу чергу торкаються англійської мови як мови міжнародного спілкування, якою розмовляють не лише британці чи американці, а й сотні інших народів, у тому числі й українці.

У зв'язку з цим, низка сучасних лінгвістичних досліджень (див, напр., праці [1; 2; 5; 9; 10; 11]) орієнтується на вивчення національної специфіки й подібностей/відмінностей взаємодіючих систем англійської й української мов, де ключовим виступає, поза сумнівом, фонетико-просодичний рівень. У руслі актуальних наукових розвідок міжмовних контактів і взаємодії мов у міжкультурному спілкуванні проведено наше дослідження, спрямоване на виявлення лінгвокогнітивних і комунікативних особливостей фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців.

Метою цієї статті є встановлення специфіки породження інтерферованої фонетичної системи англійського мовлення українців на сегментному й надсегментному рівнях у площині когнітивно-дискурсивного та синергетичного підходів.

Сформована у дослідженні комплексна методологічна парадигма, побудована з урахуванням взаємодії основних положень лінгвокогнітивного й комунікативного підходів, дозволяє у теоретичному й експериментальному планах розглядати фонетичну систему мови як невід'ємний складник розумової діяльності людини, що щільно взаємодіє з іншими когнітивними процесами.

Відтак *фонетична інтерференція* трактується як складне когнітивно-дискурсивне та культурно-комунікативне явище, що виникає в іншомовному мисленні і мовленні білінгва у формі певної сукупності фонетичних ознак, ступінь вияву яких залежить від ментальних, психологічних, соціальних і культурних чинників. Механізм виникнення фонетичної інтерференції зумовлюється проникненням одиниць фонетичного рівня первинної мови у вторинну, яке призводить до відхилення від норм їхньої актуалізації, породжуючи *вимовний акцент* за рахунок домінуючого впливу артикуляційних і структурних особливостей первинної мови. При цьому породження вимовного акценту як наслідку фонетичної інтерференції на сегментному та надсегментному рівнях ґрунтується на несвідомому перенесенні в структуру вторинної мови стійких закономірностей оформлення найтипівіших *фоноконцептів-прототипів* рідної мови

Системне узагальнення результатів експериментального дослідження показало, що вимовний акцент як результат фонетичної інтерференції виникає внаслідок несвідомого переносу білінгвом фонетичних концептів-прототипів первинної мови в структуру вторинної, а ступінь його вияву залежить не лише від відмінностей артикуляційних баз досліджуваних мов, особливостей фонетичної системи первинної мови білінгвів, а й від когнітивних чинників, таких як менталітет, знання та мовна здатність людини. Фонетичний концепт-прототип є, на думку А.А. Калити, за своєю суттю фонетичною моделлю певного елементу мовлення, який набуває ознак специфічного, сформованого внаслідок конкретного комунікативного досвіду базового ментального утворення, що містить змістовий мінімум

знання, здатний у формі звукового перцептивного образу або символу зберігатися в довгостроковій пам'яті двомовної особистості [6, с. 49].

Результати з'ясування основних властивостей розумово-мовленнєвої діяльності білінгва свідчать, що процеси породження інтерферованого мовлення мають стохастичний характер. Найбільш адекватним методологічним засобом їх теоретичного дослідження слід вважати *синергетичний* підхід, який дозволяє розглядати процес породження інтерферованого мовлення як складну відкриту систему, що знаходиться в неврівноваженому стані з притаманною їй здатністю до самоорганізації [3, с. 359–365; 4, с. 214–219; 12, с. 323–334; 13, 29–52]. За таких обставин параметрами порядку, що визначають особливості перебігу хаотичних процесів породження інтерферованого мовлення слугують первинномовна та іншомовна компетенції білінгва.

Відповідно до обґрунтованих у праці стохастичних моделей породження інтерферованого мовлення відхилення у вимові білінгва від структури і норм вторинної мови генеруються у конкретних сферах його духовного буття: екзистенціальній, ментальній, трансцендентній. Під *сферою екзистенціального буття* білінгва прийнято [8, с. 89] розуміти все, що має відношення до унікальної неповторності внутрішнього людського буття, відчуття індивідом своєї приналежності до вищого і не може бути відтвореним мовою понять. Акти екзистенціального буття людини розгортаються у сфері його позасвідомого і ґрунтуються на емоційному мисленні, рушійною силою якого є психофізіологічна енергія особистості.

У *ментальній сфері білінгва* відбувається взаємодія глибинних рівнів колективної й індивідуальної свідомості, які визначають хід його думок та специфіку почуттів, що ґрунтуються на позасвідомих мисленнєвих установах, а також на його навичках певної поведінки й емоційної готовності до сприйняття та пізнання оточуючого світу [7, с. 209]. *Трансцендентне буття білінгва*, що відбувається в сфері його підсвідомого, ґрунтується на раціональному мисленні, креативні наслідки якого свідомість індивіда здатна трансформувати в певні абстрактні поняття [7, с. 211]. Для цього свідомість використовує результати біологічного інстинктивно-емоційного досвіду індивіда (продукт екзистенціального буття), генетико-культурну інформацію (продукт ментального буття) та соціокультурне знання (продукт трансцендентного буття).

За цих умов джерелом породження похибок, що виявляються на рівні фонемної й інтонаційної інтерференції під час продукування білінгвом висловлень вторинною мовою, слугує сфера його позасвідомого екзистенціального буття з притаманним їй емоційним типом мислення.

Особливістю вияву *фонемної* інтерференції є те, що її синтагматичний різновид зароджується у ментальній сфері підсвідомості індивіда на ґрунті емо-раціонального мислення, у той час як джерелом зародження її

парадигматичного різновиду слугує трансцендентна сфера підсвідомості з відповідним механізмом раціонального мислення. На відміну від цього характерною ознакою *інтонаційної* інтерференції слугує зародження і синтагматичного, і парадигматичного її різновидів у трансцендентній сфері підсвідомості духовного буття мовця внаслідок зсувів механізму раціонального мислення.

Експериментально встановленими специфічними ознаками інваріанту різних ступенів *фонемної інтерференції* в англійському мовленні українських білінгвів, зароджуваної на ментальному і трансцендентному рівнях духовного буття мовця внаслідок складної динамічної взаємодії емо-раціонального та емоціонального мислення та актуалізованої під час вимови, є: 1) часткова або повна відсутність англійського артикуляційного укладу в англійському мовленні українців; 2) заміщення англійських голосних і приголосних звуків українськими; 3) нерозрізнення комбінаторних і позиційних алофонів англійських голосних і приголосних; 4) надання англійському звукові диференційних ознак певного українського звука; 5) недотримання модифікацій голосних і приголосних у зв'язному англійському мовленні українців; 6) реінтерпретація українськими мовцями англійських звуків через неузгодженість роботи мозку та органів мовлення у процесі їхньої підготовки до продукування англійських звуків; 7) невідповідність артикуляційних жестів в англійському інтерферованому мовленні українців вимовному стандарту англійської мови; 8) відсутність ненаголошеного вокалізму в англійській вимові українських білінгвів; 9) поява епентичних (вставних) голосних в англійських звукокомплексах через відсутність знань українськими мовцями фонотактичних правил англійської мови.

За даними аудитивного аналізу найчастотнішими виявами інваріанту *інтонаційної інтерференції* в англійському мовленні українських білінгвів, зароджуваної на трансцендентному рівні духовного буття мовця на ґрунті раціонального мислення й експериментально зафіксованої під час вимови методом перцептивного аналізу, є: 1) некоректне членування мовленнєвого потоку на інтонаційні групи (більше, ніж чотири ритмогрупи в кожній); 2) порушення в дистрибуції фразового наголосу в інтоногрупах-синтагмах; 3) висока рекурентність актуалізації початку й завершення інтоногруп і термінального тону в зонах середньо-підвищеного й високого тонального рівнів; 4) відсутність модифікацій темпу і гучності для виділення комунікативних центрів англійських висловлень та маркування основної й додаткової інформації, що міститься в інтоногрупі чи висловленні; 5) неадекватна передача смислу й емоційно-прагматичного потенціалу висловлення; 6) загальне сповільнення темпу мовлення, зумовлене великою кількістю слів в інтоногрупі й відсутністю редукції ненаголошеного вокалізму.

Установлені експериментальним шляхом вияви фонетичної інтерференції та вимовного акценту в англійському мовленні українців дозволили виокремити такий комплекс фонетичних порушень: на *сегментному*

рівні – порушення типового укладу артикуляційних органів в обох мовах, ігнорування особливостей вимови голосних і приголосних у різних фонетичних оточеннях, відхилення від норм і вимог коартикуляції. При цьому встановлено порушення, зафіксовані у вимові диктора на сегментному рівні у системі приголосних та голосних, з них помилки, спричинені порушеннями у роботі органів мовлення й недостатньою відпрацьованістю звука (інтерференція на алофонічному рівні), та помилки ментального рівня (інтерференція на рівні фонетичних репрезентацій). На *надсегментному* рівні виокремлено: некоректність членування мовленнєвого потоку на смислові групи, неадекватну дистрибуцію фразового наголосу, некоректність просодичного оформлення смислового центру інтонаційної групи-синтагми, некоректність виділення просодичними засобами найважливішого інформаційного центру у смисловій структурі текстів.

Розроблена комплексна методика аналізу інтерферованого мовлення дозволила висвітлити специфіку взаємодії когнітивних інтерферуючих і мовних інтерферованих елементів у фонетичній системі англійського мовлення українських білінгвів, встановити її основні (універсальні та специфічні) ознаки на сегментному й надсегментному рівнях. Проведене дослідження інтерферованого мовлення українців дало змогу отримати нові прикладні дані для виявлення феномену фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців, а також зробити внесок у розвиток міжмовних і міжкультурних студій в Україні.

Отже, викладені у статті основні ознаки породжуваної українцями інтерферованої фонетичної системи англійського мовлення у площині когнітивно-дискурсивного та синергетичного підходів відкривають значні перспективи для поглиблення теоретичних уявлень про фонетичну інтерференцію як прояв білінгвізму.

Перспективним убачається з'ясування лінгвокогнітивних особливостей формування міжмовних кодових перемикачів у мовленні білінгва; виявлення впливу мовної картини світу на іншомовний акцент білінгва; дослідження особливостей процесів кодування смислу в інтерферованому мовленні білінгвів; встановлення специфіки сприйняття еталонного мовлення білінгвами та інтерферованого мовлення носіями мови.

Література

1. Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців): автореф. дис. ... докт. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови", спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / О. Р. Валігура. – К., 2010. – 32 с.
2. Валігура О. Р. Фонетична інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів: Монографія / О. Р. Валігура. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 288 с.
3. Калита А. А. Метод комплексної енергетичної оцінки процесу просодичного оформлення мовлення / А. А. Калита, Л. І. Тараненко // Наукові записки Кіровоградського

державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – 2009. – Вип. 81 (1). – С. 359–365.

4. Калита А. А. Синергетизм порождения и актуализации фоноконцепта / А. А. Калита, Л. И. Тараненко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – 2011. – Вип. 96 (2). – С. 213–220.

5. Калита А. А. Синергетическая концепция порождения интерферирующей речи билингвом / А. А. Калита, О.Р. Валигура // Языки и этнокультуры Европы. – Глазов: Глазов. гос. пед. ин-т, 2010. – С. 205–212.

6. Калита А. А. Фоноконцепт як категорія когнітивної фонетики / А. А. Калита // Матеріали за 4-а міжнародна научна практична конференція «Бъдещето проблемите на световната наука – 2008». – София: “Бял ГРАД–БГ” ООД, 2008. –Т. 13. Филологічни науки. – С. 48–49.

7. Клименюк А. В. Знание, познание, когниция: Монография / А. В. Клименюк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – 304 с.

8. Клименюк А. В. Модели концептосферы и механизмов когнитивного мышления индивида / А. В. Клименюк // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – 2009. – Вип. 81 (3). – С. 88-104.

9. Корольова Т. М. Типологія інтонації модальності мовлення (на матеріалі англійської та української мов) / Т. М. Корольова // Мовознавство. – 2006. – № 5. – С. 100–103.

10. Кочубей В. Ю. Особливості вимовного акценту в англійському мовленні українців: фонемний та фонетичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / В. Ю. Кочубей. – К., 2006. – 20 с.

11. Шнуровська Л. В. Соціокультурні особливості просодичної інтерференції в усному англійському дискурсі (експериментально-фонетичне дослідження): автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Л. В. Шнуровська. – К., 2010. – 23 с.

12. Kalyta A. Phonetic Studies from the Perspective of an Energetics Approach // Within Language, Beyond Theories (Volume I): Studies in Theoretical Linguistics: Monograph / Ed. by Anna Bondaruk and Anna Prazmowska. – Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. – 2015. – P. 322-336.

13. Kecskes I. Synergic Concepts in the Bilingual Mind / Istvan Kecskes // Cognitive aspects of bilingualism. – Dordrecht, the Netherlands: Springer, 2007. – P. 29–62.